

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

Проведено аналіз структури та динаміки зовнішнього державного боргу України. Розглянуто проблеми формування і обслуговування зовнішнього державного боргу України та визначено напрямки їх подолання.

Ключові слова: *зовнішній державний борг, прямиий зовнішній державний борг, гарантований зовнішній державний борг, облігації зовнішньої державної позики.*

На сучасному етапі відмічається значне зростання обсягу зовнішнього державного боргу України, а також збільшення витрат на його обслуговування. Проблему зовнішнього боргового тягаря ускладнює хронічний дефіцит Державного бюджету України, який постійно вимагає залучення нових зовнішніх позик, а також кризові явища в економіці, що супроводжуються згортанням підприємницького сектора, безробіттям та іншими соціальними негараздами. Необґрунтоване залучення зовнішніх запозичень у подальшому та неефективне управління зовнішнім державним боргом України можуть спровокувати боргову кризу, що матиме вкрай негативний вплив на соціально-економічний розвиток України.

Отож, проблема оптимізації формування та обслуговування зовнішнього державного боргу є надзвичайно актуальною на сучасному етапі у період активного виходу України як держави на зовнішні кредитні ринки. Питання управління зовнішнім державним боргом є особливо важливим в контексті тих економічних труднощів, які останнім часом переживає Україна.

Серед вітчизняних вчених та практиків, які досліджували проблеми формування та обслуговування зовнішнього державного боргу України, – В. Андрущенко, Т. Вахненко, Н. Зражевська, В. Козюк, І. Лютий, М. Малерик, О. Рожко, А. Ходжян, О. Шаров, С. Юрій та ін. Незважаючи на високий рівень наукових робіт зазначених вчених, необхідним є подальше дослідження проблем формування та обслуговування зовнішнього державного боргу України із врахуванням її соціально-економічного розвитку та зовнішньоторгової ситуації на сучасному етапі.

Метою даної статті є виявлення основних проблем формування та обслуговування зовнішнього державного боргу України на сучасному етапі та визначення напрямків їх подолання. Для досягнення зазначеної мети потрібно вирішити наступні завдання: здійснити аналіз структури та динаміки зовнішнього державного боргу України; здійснити оцінку параметрів щодо обслуговування зовнішнього державного боргу; визначити проблеми та напрямки оптимізації формування та обслуговування зовнішнього державного боргу України.

Починаючи з кінця 2008 р. розпочався новий етап формування зовнішнього державного боргу України – внаслідок світової економічної кризи Україна потребує додаткових коштів, які немає змоги мобілізувати на внутрішньому ринку. Альтернативою є залучення фінансових ресурсів на зовнішньому ринку.

Ряд авторів зазначають, що вплив зовнішніх державних запозичень на розвиток вітчизняної економіки є якісно іншим, аніж вплив внутрішнього боргу [1, с. 205; 2, с. 21; 3, с. 93; 4, с. 58; 5]. Крім цього, зовнішня заборгованість у структурі державного боргу України завжди займала набагато більшу частку порівняно з внутрішнім боргом. У теоретичному плані вплив зовнішнього боргу на розвиток економіки, а саме на обсяг ВВП, є позитивним у короткостроковому періоді. Даний теоретичний постулат підтвердили і вітчизняні реалії. Проте, у довгостроковому періоді зовнішній борг має певні негативні наслідки, пов'язані із необхідністю його погашення та обслуговування.

Динаміка та структура зовнішнього державного боргу України у розрізі прямого та гарантованого державою боргу упродовж 2006 – 2010 рр. відображена у табл. 1.

**Таблиця 1. Структура та динаміка зовнішнього державного боргу України
за 2006 – 2010 рр. (станом на кінець відповідних років)***

(млн. дол. США)

Показники	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	Частка у загальному обсязі зовнішнього боргу у 2010 р., %
Зовнішній борг (усього)	12661,3	13849,0	18538,0	24593,6	34759,6	100
Темп зростання, %	108,5	109,4	133,9	132,7	141,3	-
Прямий зовнішній борг	9803,2	10591,7	11171,8	15097,6	22836,0	65,7
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	2538,5	2 483,7	3189,1	8486,4	10432,3	30,0
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	2128,7	1 936,4	1724,8	1570,5	1415,7	4,1
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	0,3	0,08	0,07	0,07	2000,1	5,7
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	5135,7	6 171,5	6257,9	5040,5	8987,9	25,9
Гарантований зовнішній борг	2857,9	3257,3	7366,2	9496,0	11923,6	34,3
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	1010,7	665,1	5020,3	6441,1	7740,6	22,3
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	18,1	11,1	2,0	0,0	190,6	0,5
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	904,9	1 790,3	1686,4	650,6	1001,2	2,9
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	924,2	790,8	657,5	2404,4	2991,2	8,6

* Примітка. Складено за даними Міністерства фінансів України [6].

Наведені дані свідчать про тенденцію до зростання зовнішнього державного боргу України упродовж 2006 – 2010 рр. Так, з кінця 2006 р. до кінця 2010 р. зовнішній державний борг України зріс майже у 3 рази.

Найбільше зростання зовнішнього державного боргу упродовж зазначеного періоду відбулось у 2008 – 2010 рр. в основному за рахунок позик міжнародних фінансово-кредитних організацій. Зокрема, Міжнародний валютний фонд 5 листопада 2008 р. схвалив рішення про виділення Україні стабілізаційного кредиту в об'ємі 16,43 млрд. доларів США для зміцнення довіри у фінансовому секторі і допомоги економіці країни, яка постраждала від світової фінансової кризи, під 4 відсотки річних. У листопаді 2008 року Україна отримала перший транш кредиту у розмірі 4,5 млрд. дол. США. Станом на початок квітня 2010 р. Україна отримала 10,5 млрд. дол. США із зарезервованих Міжнародним валютним фондом 16,5 млрд. дол. США по кредиту stand by. Однак, після цього МВФ зупинив виділення коштів за даним кредитом. Дещо пізніше – 28 червня 2010 року МВФ заявив про те, що надасть Україні кредит загальним обсягом 15,15 млрд. дол. США строком на 29 місяців. Кошти мають надходити упродовж 2,5 років. У березні 2011 року Україна отримала перший транш нового кредиту МВФ у розмірі 1,89 млрд. дол. США. Для отримання наступного траншу кредиту Україні потрібно виконати ряд вимог, обумовлених МВФ [7].

Упродовж 2008 – 2009 рр. для підтримки структурних реформ, реабілітації банківського сектора, підвищення довіри до банківської системи та фінансування державного бюджету Світовим банком було надано Україні п'ять позик, по трьох із яких 1,2 млрд. дол. США були спрямовані до Державного бюджету України.

Згідно даних, наведених у табл. 1, збільшення зовнішнього державного боргу України у 2008 р. на 4689 млн. дол. США. відбулось в основному за рахунок гарантованого зовнішнього державного боргу України. Загалом у 2008 р. в порівнянні з 2007 р. державний зовнішній борг України збільшився в основному за рахунок зростання курсів іноземних валют до гривні (на суму 31,4 млрд. грн.).

У 2009 р. зростання зовнішнього державного боргу України на 6055,6 млн. дол. США. відбулось за рахунок отримання другого траншу позики Міжнародного

валютного фонду (на суму 36,9 млрд. грн.), продажу коштів, отриманих Україною від розподілу СПЗ (на суму близько 15,7 млрд. грн.), отримання першої програмної позики Світового банку на реабілітацію фінансового сектора (на суму 3,2 млрд. грн.) та зростання курсів іноземних валют до гривні (на суму 6,0 млрд. грн.).

У 2010 р. зростання зовнішнього державного боргу України на 10166 млн. дол. США. відбулось за рахунок зростання: прямого зовнішнього державного боргу на 7738,4 млн. дол. США та гарантованого зовнішнього державного боргу на 2427,6 млн. дол. США. Тобто, у 2009 – 2010 рр. темпи зростання прямого зовнішнього державного боргу перевищили темпи зростання гарантованого зовнішнього державного боргу України.

У цілому надходження від зовнішніх запозичень на фінансування державного бюджету за 2010 р. становили 54244,3 млн. грн., у структурі яких:

- 29,6 % загального обсягу зовнішніх запозичень становлять надходження на фінансування державного бюджету за рахунок отримання кредиту МВФ;
- 36,5 % становлять надходження від випуску облігацій зовнішньої державної позики 2010 р. номінальною вартістю 2,5 млрд. дол. США;
- 29,2 % становлять надходження за рахунок отримання комерційної позики в обсязі 2 млрд. дол. США;
- 4,7 % становлять надходження коштів до спеціального фонду державного бюджету на впровадження проектів розвитку [6].

Хоча залучені до державного бюджету на кредитній основі кошти є вагомим джерелом бюджетних ресурсів та додатковим ресурсом, який розширює можливості держави у фінансуванні відповідних видатків, з іншого боку, одним із очевидних негативних наслідків зовнішнього державного боргу є необхідність його обслуговування та погашення, що відволікає з державного бюджету кошти.

Потрібно враховувати, що абсолютна сума зовнішніх боргових виплат з державного бюджету дає лише загальне уявлення про обсяг коштів, які відволікаються з бюджету та потенційно могли бути спрямовані на реалізацію певних програм, та не дає змоги аналізувати та оцінювати ефективність управління зовнішнім державним боргом. Розрахунок нетто-боргових виплат за зовнішнім

боргом дозволяє оцінити рівень фактичного зовнішньоборгового навантаження на бюджет України (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка нетто-боргових виплат за зовнішнім державним боргом із Державного бюджету України за 2006-2010 рр. [6]

(млн. грн.)

Показники	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік
Залучено позик із зовнішніх джерел	9624,5	6060,0	5396,5	41968,6	54244,6
Сумарні боргові виплати за зовнішніми позиками	7407,1	6216,6	5285,9	17758,7	11640,9
Сальдо залучень-виплат	2217,4	-156,6	110,6	24209,9	42603,7

Дані, наведені у табл. 2 свідчать про те, що упродовж 2006 – 2010 рр. негативне сальдо залучень-виплат було у 2007 р., коли позичкові кошти із зовнішніх джерел повністю спрямовувалися на погашення і обслуговування існуючих зовнішніх боргових зобов'язань. Таким чином, можна вважати, що упродовж зазначеного періоду зовнішній державний борг України мав явний негативний вплив на обсяг бюджетних ресурсів.

У 2006 р. та 2008 – 2010 рр. було позитивне сальдо зовнішніх боргових залучень-виплат. Загалом упродовж 2006 – 2008 рр. суми боргових виплат за зовнішнім боргом із Державного бюджету України в абсолютному вимірнику коливались у межах від 5285,9 млн. грн. до 7407,1 млн. грн. Тобто, можна було б припустити, що цей показник є відносно стабільним. Проте детальніший аналіз показує нам, що у різні періоди часу навантаження по боргових виплатах на державний бюджет відрізнялось. У 2009 – 2010 рр. сума боргових виплат за зовнішнім боргом із Державного бюджету України значно зросла у порівнянні з 2008 р., а також у порівнянні із попередніми роками.

Аналіз видатків Державного бюджету України на погашення та обслуговування зовнішнього державного боргу показав, що загалом боргове навантаження на Державний бюджет України є значним та має тенденцію до збільшення. Очевидними є негативні наслідки державних запозичень щодо

необхідності у майбутньому обслуговування та погашення державного боргу, а, отже, відволікання з державного бюджету коштів, які б в протилежному випадку могли бути спрямовані на реалізацію важливих державних завдань. На даному моменті та на необхідності проведення ефективної зовнішньоборгової політики наголошують у своїх працях науковці А. Ходжаян та О. Шаров [8, с. 227; 9, с. 9]. Професор С. Юрій підкреслює, що при розробці виваженої боргової стратегії державний борг може виступати інструментом економічного зростання [10].

Основними проблемами формування та управління зовнішнім державним боргом на сучасному етапі в Україні є:

- недосконале законодавство у частині регулювання відносин, що виникають в процесі управління зовнішнім державним боргом;
- відсутність чіткого розмежування повноважень державних органів щодо управління зовнішньоборговими зобов'язаннями держави;
- неефективне розміщення зовнішніх позик, відсутність прямої ув'язки із напрямком використання зовнішніх позик та джерелом їх погашення;
- неефективна валютна структура зовнішнього боргу;
- неналежна увага щодо залучення зовнішніх позик з метою інвестування в інноваційні, високотехнологічні, високодохідні проекти;
- відсутність дієвого контролю за формуванням та погашенням зовнішнього боргу тощо.

З метою вирішення зазначених вище проблем, удосконалення вітчизняної практики управління зовнішнім державним боргом та мінімізації його негативних фінансово-економічних наслідків доцільно:

1. Здійснювати жорстку державну політику у сфері зовнішніх державних запозичень та застосовувати поміркований підхід до залучення зовнішніх державних позик.
2. Розробити і впровадити цілісну стратегію управління зовнішнім державним боргом, яка поєднуватиме завдання удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення зовнішньоборгової політики, короткострокові та середньострокові орієнтири управління зовнішнім державним боргом, зменшення

зовнішнього боргового тягаря шляхом ефективного застосування альтернативних, не позичкових інструментів фінансування бюджетних видатків.

3. Удосконалити систему органів з організації управління зовнішнім державним боргом України, чітко розмежувати їх повноваження щодо управління зовнішньоборговими зобов'язаннями держави та чітко визначити відповідальність.

4. Диверсифікувати джерела залучення зовнішніх позик.

5. Вжити заходів з метою підвищення ефективності структури державного боргу шляхом збільшення частки внутрішнього державного боргу та зменшення частки зовнішнього.

6. Сприяти розвитку ринку боргових державних цінних паперів, зокрема зовнішнього ринку боргових державних цінних паперів.

7. Активізувати спрямування зовнішніх позик на реалізацію інвестиційних програм та посилити контроль за витрачанням зовнішніх позик.

Проведення виваженої політики формування і обслуговування зовнішнього державного боргу дасть змогу ефективно використовувати його не лише як джерело наповнення Державного бюджету України, але й і як дієвий інструмент соціально-економічного регулювання.

Список літератури

1. Андрущенко В. Л. *Фінансова думка заходу в ХХ ст.: монографія* / В. Л. Андрущенко. – Львів: Каменярь, 2000. – 303 с.
2. Вахненко Т. П. *Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи* / Т. П. Вахненко // *Фінанси України*. – 2009. – № 6. – С. 14-28.
3. Козюк В. В. *Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України : монографія* / В. В. Козюк. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 238 с.
4. Лютий І. О. *Державний кредит та боргова політика України: монографія* / Лютий І. О., Зражевська Н. В., Рожко О. Д. – К.: ЦУЛ, 2008. – 352 с.
5. Малерик М. М. *Оцінка зовнішніх державних запозичень України* / Малерик М. М. // *Економічні наукові інтернет-конференції (18 лютого 2011 р.)*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/847/.
6. *Державний борг* / офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=68415.
7. *Кредит МВФ для України оптимальний (5 березня 2009 р.)*. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://testukr.obozrevatel.com/news/2009/3/5/208041.htm>.
8. Ходжаян А.О. *Боргова політика та її роль у забезпеченні макроекономічної стабільності* / А.О. Ходжаян // *Актуальні проблеми економіки*. – 2010. – № 2. – С. 220-228.
9. Шаров О. *Україна : вибір стратегії управління державним боргом* / Шаров О. // *Світ фінансів*. – 2008. – № 1. – С. 7-9.
10. Юрій С. І. *Управління зростанням на основі боргу і Україна* / Юрій С. І. // *Журнал європейської економіки*. – 2007. – № 1. – С. 6-27.